

3. Bērna līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesos, tostarp ģimenē, izglītības iestādē, pašvaldību un valsts līmenī

3.1. Bērna līdzdalība ģimenē

Kā rīkoties, ja bērna viedoklis neatbilst viņa interesēm?

Kā rīkoties bāriņtiesai un tiesai, lai nodrošinātu bērna intereses – saskarsmi ar savu otro vecāku?

Viena no izplatītākajiem tiesvedībām ģimenes lietās ir jautājumi par saskarsmes tiesību nodrošināšanu vecākam, kurš neīsteno bērna ikdienas aprūpi. Šajos ģimenes strīdos tiesām un bāriņtiesām var būt grūtības noskaidrot bērna viedokli, jo pastāv iespējamība, ka tas tiek ietekmēts.

Saskaņā ar [Civillikuma](#) 181.panta pirmo daļu bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem (saskarsmes tiesība). Saskaņā ar panta otro daļu katram vecākam ir pienākums un tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Šis noteikums piemērojams arī tad, ja bērns ir šķirts no ģimenes vai nedzīvo kopā ar vienu no vecākiem vai abiem vecākiem. Tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, ir tiesības saņemt ziņas par viņu, it īpaši ziņas par viņa attīstību, veselību, sekmēm mācībā, interesēm un sadzīves apstākļiem.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) savā 2023.gada [spriedumā E.K. pret Latviju](#) atklāja būtiskus pārkāpumus valsts iestāžu un tiesu darbā, kuru rezultātā pieteicējam nebija iespējas īstenot saskarsmes tiesības ar savu meitu. ECT savā spriedumā norādīja, ka valsts iestāžu un tiesu pienākums ir noskaidrot, kādus pasākumus var veikt, lai novērstu pastāvošos šķēršļus un veicinātu saskarsmi starp bērnu un vecāku, kurš neīsteno aizgādību vai šķirti dzīvojošo vecāku. Tiesa vairākkārt ir atzinusi, ka lietās par aizgādības un saskarsmes tiesībām laiks ir īpaši nozīmīgs faktors. Tas īpaši attiecas uz gadījumiem, kad vecāks, kurš īsteno bērna ikdienas aprūpi, cenšas noskaņot bērnu pret vecāku, kurš dzīvo atsevišķi. Lai gan šajā lietā valsts iestāžu viedokļi par to, vai bērna māte ir aktīvi centusies ietekmēt bērna viedokli, atšķīrās, šis apsvērums tika uzskatīts par nozīmīgu visās tiesvedības stadijās. ECT judikatūra nosaka, ka bērna viedoklis ne vienmēr paliek nemainīgs un bērna iebildumi, kuriem ir jāpiešķir

pienācīga nozīme, ne vienmēr ir pietiekami, lai neievērotu vecāku intereses, jo īpaši attiecībā uz regulāru saskarsmi ar savu bērnu. ECT savā spriedumā E.K. pret Latviju norādīja, ka bērna tiesības paust savu viedokli nevajadzētu interpretēt kā tādas, kas dod bērniem beznosacījuma veto tiesības un liek neņemt vērā citus faktorus un neveikt pārbaudi, lai noteiktu viņu intereses - šādas intereses parasti nosaka, ka ir jā saglabā bērna saikne ar ģimeni, izņemot gadījumus, kad tā varētu kaitēt bērna veselībai un attīstībai.¹

Lēmuma pieņemējiem būtu jāņem vērā turpmāk minētie apstākļi:

- Bērna viedoklis jāņem vērā atbilstoši bērna vecumam, briedumam un spējai savu viedokli formulēt patstāvīgi. Ir jāvērtē, vai bērna viedoklis nav ietekmēts. Maza bērna viedokli pamatā formē tās ģimenes uzskati, kurā bērns dzīvo, un, ja starp ģimeni, kurā bērns dzīvo, un viņa bioloģisko vecāku pastāv nesaskaņas, ir jāvērtē, cik objektīvs ir bērna viedoklis.²
- Ņemt vērā bērna viedokli nenožīmē pieņemt lēmumu, kādu viņš vēlas, pirms lēmuma pieņemšanas jāizvērtē, vai bērna viedoklis nav pretrunā ar bērna interesēm. Ja bērns nevēlas satikties ar vecāku, tas nenožīmē, ka nav nepieciešams uzklaut bērna viedokli. Bērna līdzdalību var īstenot citādā veidā – vispirms būt atklātam pret bērnu, izskaidrojot, ka bērns nevar izvēlēties – tikties vai netikties ar savu vecāku. Kad šī informācija ir saprotamā veidā nodota, var kopā ar bērnu noskaidrot, kādos apstākļos bērns būtu gatavs tikties ar savu vecāku – varbūt bērns var izvēlēties vietu? Cik ilgi šāda tikšanās notiktu? Kurā nedēļas dienā? Ja bērns jutīs, ka viņa viedoklim ir nozīme, viņš skaidrāk apzināsies, ka viņš var ietekmēt konkrētā notikuma apstākļus un viņam šajā jautājumā radīsies drošība.

Saskarsmes un aizgādības jautājumos, lēmuma pieņemējiem būtu vieglāk pieņemt īstenojamus lēmumus, ja pirms lēmuma pieņemšanas notiktu atbilstošas konsultācijas vai sadarbība ar bērnu, kura intereses tiek aizskartas.

Kā izšķirt bērna un vecāku domstarpības par izglītības iestādes izvēli?

Kā norāda ANO Bērnu tiesību komiteja, dalībvalstīm ir jāveic nepieciešamie pasākumi, kas nodrošinātu, ka vecāki saskaņā ar ANO [Bērnu tiesības konvencijas](#) 18.pantā noteiktajām tiesībām un pienākumiem, spēj uzņemties galveno atbildību par saviem bērniem. Dalībvalstu pienākums ir atbalstīt vecākus viņu pienākumu izpildē. ³ Nenoliedzama ir vecāku būtiskais pienākums bērnu izglītošanā. Princips, ka vecāki (vai citi primārie aprūpētāji) ir bērna pirmie skolotāji, ANO [Bērnu tiesību konvencijā](#) ir pietiekami noteikts, un to apstiprina konvencijā uzsvērtais pienākums respektēt vecāku pienākumus. ⁴

Arī [Izglītības likuma](#) 58. panta otrā daļa nosaka, ka vecāki vai personas, kas realizē aizgādību, ir atbildīgi par to, lai bērns iegūtu obligāto izglītību. Savukārt likuma 57. panta 1. punkts nosaka, ka vecākiem ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērns iegūst izglītību.

Taču praksē var būt situācijas, kad bērnu vecāku vēlmes bērna izglītošanas jautājumos nesakrīt ar paša bērna vēlmēm. Lai gan saskaņā ar tiesību aktiem, vecāki ir tie, kuri pieņem lēmumu par to, kurā izglītības iestādē mācīsies bērns, šajos jautājumos ir būtiski uzklaut arī bērna viedokli. Ja bērns iebilst pret kādu izglītības iestādi, bērnam pieaugot var palielināties risks, ka bērns priekšlaicīgi pametīs izglītības iestādi un neiegūs pamata vai vidējo izglītību. Gadījumos, ja ģimenē vienošanos nav iespējams panākt, saskaņā ar [Bāriņtiesu likuma](#) 19.panta trešo daļu bāriņtiesa izšķir bērna un vecāku domstarpības.

Bāriņtiesai, pieņemot lēmumu par bērna un vecāku domstarpību izšķiršanu izglītības iestādes izvēles jautājumā, jāņem vērā gan vecāku īpašā atbildība, nodrošinot bērnam obligāto pamatzglītību, gan arī apstākļi, vai bērnam, īstenojot citu mācību formu (piemēram, tālmācību), viņi šo pienākumu spēs izpildīt. Tāpat arī ir jāņem vērā vecāku kompetence izvērtēt, kura mācību forma viņu bērnam ir piemērotākā.

Bāriņtiesai lēmuma pieņemšanā ir būtiski sekmēt komunikāciju starp bērnu un vecākiem un palīdzēt vecākiem un bērnam nonākt pie kopīga lēmuma.

3.2. Bērna līdzdalība pašvaldībā

Kā uzlabot bērna līdzdalību pašvaldības darbā?

[Pašvaldību likuma](#) 4.panta pirmās daļas 11.punktā noteikts, ka viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir īstenot bērnu tiesību aizsardzību attiecīgajā administratīvajā teritorijā. [Bērnu tiesību aizsardzības likuma](#) 66.panta pirmajā daļā noteikts, ka pašvaldība analizē stāvokli bērna tiesību ievērošanas jomā, izstrādā un īsteno bērna tiesību aizsardzības programmu pašvaldības administratīvajā teritorijā. Savukārt [Bērnu tiesību aizsardzības likuma](#) 17.pants nosaka, ka bērnam ir tiesības pašam vai ar savu likumīgo pārstāvju starpniecību piedalīties bērna tiesību aizsardzības programmu izstrādāšanā un īstenošanā.

Praksē pašvaldības, lai arī veidojot bērna tiesību aizsardzības programmas ietver pasākumus, kuri veicinātu bērnu līdzdalību pašvaldībā (galvenokārt veicinot bērnu līdzdalību izglītības iestāžu pašpārvaldēs), programmu izstrādāšanā un īstenošanā neiesaista bērnus.

Bērnu aizsardzības centrs "[Vadlīnijās pašvaldībām bērnu tiesību aizsardzībā](#)" ir ietvēris ieteikumus, kādā veidā izstrādāt un īstenot bērna tiesību aizsardzības programmu pašvaldībā. Starp ieteikumiem ir pašvaldībai iekļaut informāciju un iecerētos pasākumus, lai uzlabotu bērnu līdzdalības lēmumu pieņemšanā nodrošinājumu. Šāda informācija var saturēt ne tikai par skolēnu līdzpārvaldēm izglītības iestādēs, bet arī par bērnu iesaistīšanu pašvaldības domes lēmumu pieņemšanas procesā un citiem pasākumiem, kas veicina bērnu līdzdalību lēmumu pieņemšanā.⁵

Pašvaldība var uzlabot savu pienākumu aizsargāt tās teritorijā esošo bērnu tiesības, ja tā uzklausa arī bērnu viedokli bērniem svarīgos jautājumos. Bērnu viedokli var noskaidrot arī izmantojot bērnu vecāku pārstāvniecību, taču šim apstāklim nevajadzētu būt par pamatojumu, lai izvairītos uzzināt bērnu viedokli nepastarpināti no pašiem bērniem.

3.3. Bērna līdzdalība bērnu aprūpes iestādē

Kā īstenot bērna līdzdalību ārpusģimenes aprūpē?

Vai šajā gadījumā bērna vecākam, kuram ir atņemtas aizgādības tiesības, ir tiesības turpināt aizstāvēt sava bērna tiesības paust savu viedokli?

Noskaidrojot bērna viedokli vai vērtējot, vai bērna līdzdalība tiek nodrošināta, īpašu vērību jāpievērš bez vecāku gādības palikušajiem bērniem un bāreņiem, jo šiem bērniem var būt apgrūtinātas iespējas pilnvērtīgi līdzdarboties lēmuma pieņemšanā. Šāds apgrūtinājums var rasties tādēļ, ka bērniem ārpusģimenes aprūpē var nebūt pieejams vecākam līdzvērtīgs aizbildnis, kurš palīdzēs bērnam īstenot savas tiesības izteikt savu viedokli un tikt uzklausi. Īpaša vērība jāpievērš bērniem, kuri ir ievietoti bērnu aprūpes iestādēs.

[Bāriņtiesu likuma](#) 35.panta otrā daļa nosaka, ka ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā (turpmāk - bērnu aprūpes iestāde) ievietota bērna likumiskā pārstāvja pienākumus pilda šīs institūcijas vadītājs. Taču bērna likumiskais pārstāvis, kurš vienlaikus ir arī aprūpes iestādes vadītājs, var nespēt nodrošināt bērniem individuālu uzmanību, kas nodrošinātu, ka bērna vajadzības, tai skaitā bērna spēja izteikt savu viedokli, aizstāvēt savas tiesības vai tās pieprasot, tiek pilnībā apmierinātas. Tādējādi bērnu aprūpes iestādes vadītāja kā vienīgā likumiskā pārstāvja funkcija var neatbilst bērnu labākajām interesēm, ja bērnam netiek nodrošināta viņa vajadzībām atbilstoša interešu pārstāvniecība, kā arī ja nav iespējams laikus pamanīt un īstenot visas bērna individuālās vajadzības. Šāda veida likumiskā pārstāvja institūts prasa lielu atbildību no iestādes vadītāja, kurš katram iestādes bērnam individuāli īsteno likumiskā pārstāvja funkciju. Latvijas Republikas Augstākā tiesa [30.12.2016. lēmumā SKA-1553/2016](#), kur tēvs, kurš bija uzklaušījis savas meitas sūdzības par aprūpes iestādē piedzīvotajiem tiesību pārkāpumiem, lūdza atzīt aprūpes iestādes rīcību par prettiesisku un atcelt bāriņtiesas lēmumu, kurā tā nav konstatējusi bērna likumiskā pārstāvja, bērnu aprūpes iestādes vadītāja, tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, kas būtu kaitējusi bērna interesēm. Savā spriedumā tiesa lēma, ka tēvam, lai gan ir atņemtas bērna aizgādības tiesības, ir tiesības aizstāvēt sava bērna intereses. Ņemot vērā, ka starp bērnu, kurš ievietots bērnu aprūpes iestādē, un attiecīgo bērnu aprūpes iestādi pastāv īpašas tiesiskās attiecības, kurās bērns ir

pakļauts šādas institūcijas varai, tiesa norādīja, ka šādos gadījumos, kad ir aizdomas par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem, bērna likumiskais pārstāvis visticamāk, nerīkosies atbilstoši bērna interesēm un nepārsūdzēs sev labvēlīgu bāriņtiesas lēmumu, jo viņš ir ne tikai bērna likumiskais pārstāvis, bet arī aprūpes iestādes vadītājs. Tiesa savā lēmumā norādīja, ka vecākam, lai arī tā aizgādības tiesības ir pārtrauktas vai pat atņemtas, ir tiesības bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzībai vērsties tiesā pret bērnu aprūpes iestādes faktisko rīcību.⁶

Lēmuma pieņēmēji, izvērtējot vecāku iesaisti bērna tiesību aizsardzībā, nedrīkst aizbildināties ar to, ka vecākiem vairs nav juridiskas atbildības par bērnu, ja vecāki rīkojas bērna interesēs. Visos gadījumos prioritāri būtu jāņem vērā bērna labāko interešu princips un ir jāvērtē vai vecāks vai kāda cita persona, iesniedzot savus iebildumus par bērna tiesību ievērošanu, pastarpināti dara zināmu iestādei vai tiesai par bērna viedokli. Lēmuma pieņēmējiem īpaša vērība jāpievērš attiecībā uz bez vecāku gādības palikušo bērnu un bāreņu tiesībām paust savu viedokli, izvērtējot, vai bērnam tiek nodrošināta iespēja šādu viedokli paust.

3.4. Bērna līdzdalība izglītības iestādē

Kā veicināt bērna līdzdalību izglītības iestādē?

2017. gada 28. martā stājās spēkā [grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likuma](#) 70. panta otrajā daļā, kurā ir noteikts pienākums iestādēs, kurās uzturas bērni, noteikt bērnu sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību un padarīt to bērniem zināmu un pieejamu. Saskaņā ar ANO [Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr.12](#) bērnu sūdzību vai citu priekšlikumu iesniegšana un pienācīga izskatīšana ir viens no komponentiem, kas ir būtisks, lai tiktu īstenota bērna tiesība tikt uzklautam saskaņā ar ANO [Bērnu tiesību konvencijas](#) 12. pantu.⁷ No tā izriet katras iestādes, kurā uzturas bērni, pienākums izveidot tādu bērnu iesniegumu iesniegšanas un izskatīšanas kārtību, kas būtu atbilstoša bērna vajadzībām.

Pilnvērtīga sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība ir nozīmīgs preventīvs rīks, kas var atklāt un tieši norādīt uz iestādes sistemātiskiem trūkumiem, kā arī novērst iespējamus vardarbības riskus un atrisināt konflikta situācijas. Saprotama, pieejama un atklāta sūdzību un priekšlikumu izskatīšana norāda uz iestādes atvērtību un vēlmi risināt problēmas, kā arī uzlabot

savu darbu. Īpaša vērība būtu jāpievērš tieši bērnu aprūpes iestāžu vadītājiem, kuri atbild par bez vecāku gādības palikušajiem bērniem un bāreņiem. Šajās iestādēs būtu jāiegulda papildu resursi, kas veicinātu bērnu vēlmi iesniegt sūdzības vai priekšlikumus, vērību pievēršot bērna iedrošināšanai (par to, ka iesniegtās sūdzības nekādā veidā nepasliktinās viņa stāvokli iestādē, bet tieši otrādi, iespējams, uzlabos viņa labklājību) un atgriezeniskās saites sniegšanai (lai bērns izprot, ka un kādā veidā viņa viedoklis ir ticis pienācīgi ņemts vērā).⁸

Iespēja bērnam pilnvērtīgi izteikt un aizstāvēt savu viedokli ir ceļš uz to, lai bērns vairāk noticētu savām spējām ietekmēt savu dzīvi, attīstītu savu patstāvību un veicinātu savu personisko izaugsmi.

3.5. Bērna līdzdalība pārrobežu nolaupīšanas lietās

Kā izvērtēt bērna viedokli, ja bērnu prettiesiski aizved pāri robežai?

Kā rīkoties tiesai, lai noskaidrotu bērna viedokli?

Viens no svarīgākajiem [Hāgas konvencijas par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem \(turpmāk – Hāgas konvencija\)](#) mērķiem ir nodrošināt bērnu, kurš nelikumīgi aizvests vai aizturēts valstī, kas pirms bērna aizvešanas nav bijusi viņa pastāvīgā dzīvesvieta, ātru atgriešanos viņa pastāvīgajā dzīvesvietā.⁹ Hāgas konvencijas dalībvalstīm ir jāveic visi attiecīgie pasākumi, lai nodrošinātu šā mērķa izpildi savās teritorijās, un šinī nolūkā tām jāveic visefektīvākās iespējamās darbības.¹⁰ Lēmums, kas pieņemts saskaņā ar Hāgas konvenciju un ir saistīts ar bērna atgriešanos, nav jāuzskata par aizbildnības pēc būtības nodibināšanu.

[Hāgas konvencijas 13. panta](#) otrā daļa paredz, ka tiesa vai administratīvā iestāde var atteikties dot rīkojumu par bērna atgriešanos, ja tai kļūst zināms, ka bērns iebilst pret atgriešanos un ir sasniedzis attiecīgu vecumu un brieduma pakāpi, lai spētu atbildēt par saviem uzskatiem. Ne ANO Bērnu tiesību konvencija, ne arī Hāgas konvencija nenosaka, kādā veidā tiesai būtu jāvērtē bērna vecums un briedums. Latvijas tiesu prakse šajā jautājumā atšķiras. Tas ir attaisnojums, jo katrā situācijā apstākļi varētu būt atšķirīgi.¹¹ Tiesām būtu pienākums nodrošināt, lai bērns tiktu uzklausīts neatkarīgi no tā, kāds vecums ir bērnam, izslēdzot bērna uzklausīšanu tādā vecumā, kad tas nespēj formulēt savu viedokli vai bērns tam nav nobriedis.

Bērna iebildumiem liela nozīme ir tajos gadījumos, kad bērna viedoklis atspoguļojas inteligenta, prātīga, neapšaubāma lēmuma veidā, nevis tiek veidots kādas personas vai emociju ietekmē. Katrs gadījums, ar ko saskaras tiesa, ir atšķirīgs, un bērna viedoklis katrā gadījumā ir individuāli vērtējams.¹²

Vērtējot bērna iebildumus, ir svarīgi saprast, vai bērns savus iebildumus norāda pret valsti, kurā jāatgriežas, vai pret otru vecāku. Ja bērna satraukums attiecas pret vecāku, nevis pret mītnes valsti un nav pamatotu bažu, ka atgriešanas valsts nespēs īstenot bērna tiesības, tad jāņem vērā, ka Hāgas konvencija nerisina aizgādības jautājumus, bet gan nosaka, kuras valsts jurisdikcijai šie aizgādības jautājumi būtu jārisina.¹³

Jāņem vērā, ka gandrīz visās bērnu nolaupīšanas lietās jebkurš pieņemtais nolēmums zināmā mērā var aizskart bērna intereses un tiesības – fakts, ka lieta ir uzsākta, norāda uz vecāku savstarpējo konfliktu. Gan ANO [Bērnu tiesību konvencijas](#) 18. panta 1. punkts, gan [Civillikuma](#) 177. un 178.pants nosaka, ka abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību un viņi ir līdztiesīgi aprūpētāji, kuri lēmumus par bērnu pieņem kopīgi. Bērna prettiesiska aizvešana uz citu valsti nozīmē, ka vecāki ir pārkāpuši šo starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos nostiprināto bērna tiesību aizsardzības ietvaru – vecāku atbildību kopīgi pieņemt lēmumus par jautājumiem, kas būtiski ietekmē bērna attīstību. Tieši šāda vecāku rīcība rada bērna tiesību pārkāpumu riskus. Piemērot Hāgas konvenciju tiesām ir sarežģīts uzdevums, jo ir jāspēj objektīvi izvērtēt, kurā gadījumā – atgriežoties iepriekšējā dzīvesvietā vai arī ļaujot bērnam palikt jaunajā dzīvesvietā – bērna intereses un tiesības cietīs mazāk.¹⁴

Pētījumā par bērnu nolaupīšanas ilgtermiņa sekām secināts, ka lielākā daļa bērnu, kuri bērnībā ir piedzīvojuši prettiesisku šķiršanu no savas dzīvesvietas un vecāka, turpmākajā dzīvē piedzīvo nopietnas sekas, sevišķi garīgās veselības jomā. Vislielākās sekas piedzīvo tie bērni, kuri nolaupīšanas brīdī ir bijuši pirmsskolas vecumā, kad varētu šķist, ka bērns neapzinās, kas ar viņu notiek. Veselības vai cita veida sociāla rakstura problēmas bērnam, kurš ir prettiesiski aizvests uz citu valsti un šķirts no viena vecāka, var izpausties vairākus gadus pēc nolaupīšanas. Turklāt, jo ilgstošāks ir periods, ko bērns pavada šķirti no prettiesiski nošķirtā vecāka, jo lielāks ir risks piedzīvot sekas turpmākajā bērna dzīvē.¹⁵

Lēmuma pieņemējam ir jāvērtē, vai bērna psihoemocionālais stress ir saistīts ar to, ka bērnam ir jāatgriežas mītnes zemē, vai to, ka bērns ir pēkšņi aizvests uz citu valsti. Šajā gadījumā ir svarīgi vērtēt arī bērna ietekmējamību kopsakarā ar viņa psihoemocionālo stāvokli.

¹ E.K. pret Latviju. Nr. 25942/20, 13.04.2023.

² Augstākās tiesas 2022. gada spriedums Nr. SKA-[B]/2022.

³ Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 7 (2005) Bērnu tiesību īstenošana agrīnā bērnībā, 18. punkts. Pieejams:

https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/08/visparejais-komentars-nr.7_bernu-tiesibu-istenosana-agrina-berniba.pdf

⁴ Turpat, 29. punkts.

⁵ Vadlīnijas pašvaldībām bērnu tiesību aizsardzībā. Rīga, 2019. Pieejams:

<https://www.bti.gov.lv/lv/media/441/download>

⁶ Augstākās tiesas 2016. gada 30. septembra spriedums Nr. SKA-1553/2016.

⁷ Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009): Bērna tiesības tikt uzklautam, CRC/C/GC/12, Pieejams:

https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/08/visparejais-komentars-nr.12_tiesibas-tikt-uzklausitam.pdf

⁸ Latvijas Republikas tiesībsarga 2018.gada ziņojums, 283-284.lpp. Pieejams:

https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/migrate_2022/content/tiesibsarga_2018_gada_zinojums_1550749223.pdf

⁹ Hāgas 1980. gada 25. oktobra Konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem, 1. panta a) apakšpunkts

¹⁰ Turpat, 1. pants

¹¹ Kucina I. (2020) Bērnu pārrobežu nolaupīšanas civiltiesiskie aspekti. Bērns starp vecākiem un valstīm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 149. lpp.

¹² Turpat, 223. lpp.

¹³ Turpat, 153. lpp.

¹⁴ Tiesībsarga atzinums pārbaudes lietā Nr. 2018-24-23G par bērna ievietošanu psihiatriskajā stacionārā ar mērķi kavēt rīkojuma par bērna atgriešanu izsniegšanu vai izpildi.

¹⁵ Freeman, M. (2014) Parental Child Abduction: The Long-Term Effects. International Centre for Family Law, Policy, and Practice.

Pieejams: <http://www.famlawandpractice.com/researchers/longtermeffects.pdf>